

Registro Nr. 2696

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

FONDAS NR. 232 (SA)

ALYTAUS MAGDEBURGIJA

ОЛИТСКАЯ МАГДЕБУРГИЯ

**TVIRTINAMŪJŲ, EINAMŪJŲ REIKALŲ AKTŲ IR DEKRETŲ KNYGŲ;
TVIRTINAMŪJŲ, EINAMŪJŲ REIKALŲ IR DEKRETŲ PROTOKOLŲ APYRAŠAS
NR. 1**

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1700-1805 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJS ARCHYVAS
PAŽYMA APIE ALYTAUS MAGDEBURGIJOS FONDA NR. 232 (SA)

2020-06-10 Nr. A7-38

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Miestų savivaldos institucijų XVI-XVIII a. įrašų, arba aktų knygos – vienas svarbiausių šaltinių Lietuvos miestų istorijos tyrinėtojams. Jos padeda išaiškinti pakitimus miestų savivaldos institucijų veikloje ir nustatyti miestiečių kultūrinį lygį¹. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) teisę organizuoti savivaldą turėjo tie miestai, kuriems valdovas suteikdavo vadinamąją Magdeburgo privilegiją, t. y. teisę tvarkytis pagal Magdeburgo miesto (Vokietijoje) pavyzdį². Magdeburgo teisę pirmiausia gavo sostinė Vilnius. Ją suteikė Lietuvos didysis kunigaikštis (toliau – Ldk) Jogaila 1387 m. Vėliau ta teisė buvo suteikta Kaunui (1408 m.), Trakams (1409 m.) ir kitiems miestams. Intensyviausiai Magdeburgo teisė LDK plito po 1564-1566 m. reformų ir 1569 m. Liublino unijos. Tada magdeburginės privilegijos pradėtos suteikinti ir mažesnėms gyvenvietėms bei miesteliams.

Alytui magdeburgines, arba savivaldos, teises 1581 m. birželio 15 d. privilegija suteikė Ldk Steponas Batoras. Joje rašoma: „Steponas Batoras po Alytaus miestiečių tiesioginio kreipimosi į jį ir į senatorius bei po kitų tarėjų tarpininkavimo šiuo raštu suteikia miestiečiams „vokiečių Magdeburgo teises“. Jie skelbiami laisvi nuo žemės ir rūmų institucijų jurisdikcijos ir leidžiama jiems patiems pagal Magdeburgo teisę spręsti visus ginčus ir bylas“³. Šia privilegija buvo padėti savivaldos pagrindai, kuriais miestas vadovavosi ir pagal kuriuos alytiškiai gyveno beveik 200 metų⁴, t. y. iki 1776 m. Seimo, panaikinusio daugumos miestų savivaldą.

¹ KIAUPA, Zigmantas, „Lietuvos miestų savivaldos organų įrašų knygos XVI-XVIII amžiuje“, *Jaunųjų istorikų darbai : respublikinės jaunųjų istorikų konferencijos tezės* kn. 3 (1980), p. 113.

² KIAUPA, Zigmantas, „Miestai“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai* (Vilnius, 2001), p. 353. Seniausias Lietuvos savivaldis miestas yra Klaipėda. Pasak Jolantos Karpavičienės, 1258 m. suteikta Liubeko teisė privilegija laikoma pakankamu argumentu Klaipėdą traktuoti kaip pirmąjį savivaldų miestą dabartinės Lietuvos teritorijoje, KARPAVIČIENĖ, Jolanta, „Liubeko ir Magdeburgo teisių raiška Europoje viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais“, *Acta historica universitatis Klaipedensis* t. 17 (2008), p. 29-30.

³ 1581.06.15. Vilnius. Stepono Batoro privilegija, suteikianti Alytaus miestui Magdeburgo teises ir įvairias pajamas bei naudmenas, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 4, *Alytus*, sud. Antanas Tyla (Vilnius, 2006), p. 94.

⁴ TYLA, Antanas, „Alytaus magdeburginio miesto padėtis ir raida XVI-XVIII a. ir jų refleksija istoriniuose šaltiniuose“, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 4, *Alytus* (Vilnius, 2006), p. 17.

Savivaldos teisių suteikimas Lietuvoje dažniausiai nesutapo su gyvenvietės ar miestelio įsikūrimu⁵. Pvz., Alytaus vardą kryžiuočių kronininkai pradėjo minėti nuo 1377 m., kai kryžiuočių kariuomenė nusiaubė Alytaus ir Merkinės apylinkes⁶. XIV a. pabaigoje Alytus minimas ir Lietuvos valdovų dokumentuose. Jis paminėtas Jogailos 1387 m. balandžio 28 d. donaciniame rašte Skirgailai, kuriame tarp išvardytų jam perduodamų Trakų kunigaikštystės vietovių nurodyta Alytaus pilaitė ir valsčiukas (*Олита и волостка*)⁷. Pirmą kartą Alytus kaip miestelis paminėtas 1524 m. balandžio 23 d. Alytaus parapinės Šv. Jono Krikštytojo, Švenč. Mergelės Marijos ir Šv. Mikalojaus titulo bažnyčios aprūpinimo rašte. Ją pastatė Lietuvos didysis maršalas ir Naugarduko vaivada Jonas Zaberezinskis ir minėtu raštu užrašė turtų jai išlaikyti⁸.

Steponas Batoras be magdeburginės privilegijos 1586 m. suteikė Alytui dar tris svarbias privilegijas: 1) atleido miestiečius nuo talkos rinkliavos už miesto dirbamos žemės valakus ir paliko vien činšą⁹; 2) apkeitė miestiečių mišką Daugų girioje¹⁰; 3) nukreipė Merkinės-Kauno kelią per Alytų¹¹. Pasak istoriko Antano Tylos, Alytaus miestui suteiktas valdovo privilegijas galima suskirstyti į 4 grupes: 1) privilegijos dėl Magdeburgo teisės miestui suteikimo ir patvirtinimo valdovams pasikeitus; 2) privilegijos, suteikiančios papildomų teisių miesto plėtrai ir miestiečių ekonominei padėčiai gerinti; 3) vaitų skyrimo privilegijos¹²; 4) Alytaus klebonų skyrimo privilegijos. Savivaldos stabilumui ir raidai svarbiausios buvo pirmosios grupės privilegijos. Miestiečių iniciatyva nauji valdovai periodiškai tvirtino tris privilegijas: Stepono

⁵ TYLA, Antanas, „Įvadas“, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 1, *Joniškis, Jurbarkas* (Vilnius, 1991), p. 4.

⁶ STEPONAITYTĖ, Nijolė, „Alytaus gynybinė funkcija ir jos įtaka miesto ir apylinkių urbanistinei struktūrai“, *Gimtasai kraštas 2* (2018), p. 55.

⁷ 1387.04.28. Na łowach Skojsterskich. Król Władysław Jagiełło zawiera przymierze z bratem Skirgiełłą, potwierdza mu dawne jego posiadłości i czyni nowe nadania, JAKUBOWSKI, Jan, „Opis Księstwa Trockiego z r. 1387: przyczynek do badań nad ustrojem Litwy przedchrześcijańskiej”, *Przegląd historyczny* t. 5 (1907), s. 45; TYLA, „Alytaus magdeburginio miesto...“, p. 9.

⁸ TYLA, „Alytaus magdeburginio miesto...“, p. 15-16.

⁹ 1586.02.06. Gardinas. Stepono Batoro raštas Alytaus miestui bei Lietuvos žemės išdininkui ir raštininkui, Trakų kaštelionui Jonui Glebavičiui, kuriame, atsižvelgiant į Alytaus miestiečių skundą, patvirtina, kad nuo Magdeburgo teisių Alytui suteikimo dienos miestiečiai už turimus valakus atleisti nuo rinkliavos už talkas ir privalo mokėti išdui vien činšą, *Lietuvos magdeburginių miestų...*, t. 4, p. 101-103.

¹⁰ 1586.02.06. Gardinas. Stepono Batoro ir Lietuvos raštininko Gabrieliaus Vainos patvirtintas Alytaus miestiečių miško apsikeitimas Daugų girioje, ten pat, p. 103-106.

¹¹ 1586.04.23. Gardinas. Stepono Batoro raštas, kuriuo, atsižvelgdamas į Alytaus miestiečių prašymą, seną kelią iš Merkinės į Kauną nukreipia per Alytų ir įpareigoja miestiečius jį mieste taisyti, statyti tiltus, ten pat, p. 107-108.

¹² 1581 m. uirželio 15-ąją dieną buvo paskelbta dar viena Stepono Batoro privilegija, kuria Alytaus seniūnas Teodoras Skuminas Tiškevičius paskirtas Alytaus vaitu. Jis įpareigotas tvarkyti miestą pagal Magdeburgo teisę; jam atiteko vaito pajamos – teismo mokesčių ir baudų dalis, 2 neapmokestinti valakai ir kt., KIAUPA, Zigmantas, „XVI a. Alytus: miestas ir miestelis“, *Alytaus miesto ir apylinkių istorijos bruožai* (Vilnius, 1989), p. 50-51.

Batoro privilegiją dėl savivaldos teisių suteikimo, dėl miško Daugų girioje miestiečiams paskyrimo ir kelio iš Merkinės į Kauną pro Alytų nukreipimo. Tokio turinio privilegijas suteikė Zigmantas Vaza 1589 m. vasario 1 d., Vladislovas Vaza 1633 m. liepos 7 d., Jonas Kazimieras 1649 m. spalio 4 d. ir paskutinę – Augustas III 1749 m. vasario 1 d. Šios privilegijos buvo konservatyvios ir nekeitė miesto savivaldos¹³.

Stepono Batoro 1581 m. Magdeburgo teisių suteikimo privilegijoje magistrato struktūra nenurodoma, minimas tik vaitas, burmistras ir tarėjai. Nenurodoma kiek jų turi būti, koks rinkimų periodiškumas. Apie lentvaitį ir suolininkus taip pat neužsimenama, matyt, kaip apie suprantamą magdeburginio miesto vaito institucijos struktūrą. Miesto vaitą iš savo tarpo turėjo rinkti burmistrai ir tarėjai¹⁴.

Magdeburgo privilegija miestiečiai įpareigoti pastyti rotušę. Joje paprastai reziduojo miesto savivaldos institucijos. Ji buvo ir tam tikras miesto savarankiškumo bei turtingumo simbolis¹⁵. Algirdo Baliulio teigimu, miesto rotušė – tai miestiečių oficialiojo gyvenimo centras. Joje buvo sudarinėjami pirkimo ir pardavimo aktai, surašinėjami testamentai, gražinamos skolos, duodamos priesaikos (jeigu nebūdavo kitokių įrodymų bylose), sprendžiamos miestiečių tarpusavio santykių bylos, priiminėjami į miestiečius nauji gyventojai. Rotušės kalėjime nubaustieji sėdėdavo numatyta bausmės laiką, priešais rotušę vykdavo bausmes ir panašiai. Šiems ir kitiems miestiečių reikalams registruoti buvo rašomos aktų knygos. Deja, ankstyvosios Alytaus miesto aktų knygos žuvo dažnų gaisrų, karų ir kitų nelaimių metu¹⁶.

Lietuvos valstybės istorijos archyvo (toliau – LVIA) Senųjų aktų fonde yra saugomos 9 Alytaus magistrato aktų knygos. Tai vienintelis kompaktiškas miesto šaltinių rinkinys, tačiau jame yra tikrai 1700-1805 m., t. y. XVIII a. magistrato veiklos ir miesto gyvenimo dokumentai¹⁷. Juos sąlyginai galima suskirstyti į dviejų laikotarpių dokumentus: 1700-1777 m., t. y. iki savivaldos teisių panaikinimo 1776 m. ir dar visus metus po to, kai, atrodytų, magistratas jau turėjo neveikti, bei 1791-1792 m., kai po 1791 m. balandžio 18 d. Miestų įstatymo buvo atkurta

¹³ TYLA, „Alytaus magdeburginio miesto...“, p. 17. Išvardytos privilegijos paskelbtos: *Lietuvos magdeburginių miestų...*, t. 4, p. 111-114, 137-138, 155-156, 291-292.

¹⁴ TYLA, „Alytaus magdeburginio miesto...“, p. 27.

¹⁵ KIAUPA, „Miestai“, p. 358. Paprastai pirmojo aukšto patalpas nuomodavo miestiečiai arba pirklių grupės prekybos reikalams. Antrajame buvo patalpos, skirtos burmistrai, tarybos bei suolininkų posėdžiams, teismams, miestiečių susirinkimams, „Alytaus kelias nuo miestelio iki miesto“, *Alytaus istorinė raida nuo miesto užuomazgos iki nepriklausomybės atgavimo XX amžiaus pabaigoje* sud. Regina Žepkaitė (Vilnius, 2004), p. 19.

¹⁶ BALIULIS, Algirdas, „XVIII a. miesto aktų knygos – miestiečių gyvenimo veidrodis“, *Alytaus miesto ir apylinkių...*, p. 65-66.

¹⁷ TYLA, „Alytaus magdeburginio miesto...“, p. 30.

savivalda (nors miesto teises patvirtinančios privilegijos Alytus nespėjo gauti). Šio laikotarpio knygosse įrašyti ir keli vėlesni (1794-1805 m.) atsitiktiniai aktai. Pirmojo laikotarpio dokumentai suregistruoti šešiose, o antrojo – trijose knygosse¹⁸.

XVIII a. miesto knygos, rašytos iki savivaldos panaikinimo, nebuvo skirstomos į vaito, suolininkų ir tarybos knygas, bet buvo bendros; tiek vaitas su suolininkais, tiek burmistras su tarėjais posėdžiaudavo kartu, dažnai vadovaujami vaito (jis Alytuje negyveno, nes eidavo pareigas ir kitur, atvykdavo tik keletą kartų per metus) paskirto lentvaičio, nebent pasitaikydavo, kad burmistras susipykdavo su lentvaičiu ir šis atsisakydavo bylas spręsti kartu. Tačiau yra įrašų, rodančių, kad lentvaitį skirdavo ne vaitas, bet rinkdavo jį kartu su kitais magistrato nariais. Vaitas spręsdavo ir ypač svarbias apeliacines bylas¹⁹.

Iš Alytaus magistrato aktų knygų aiškėja, kad vaitais²⁰ yra buvę Lietuvos rūmų išdininkas, Breslaujos ir Alytaus seniūnas Teodoras Skuminas Tiškevičius (kaip jau buvo minėta, jis paskiriamas Stepono Batoro 1581 m. Magdeburgo privilegija), Lietuvos kardininkas Mikalojus Kristupas Chaleckis, Jonas Chobenskis, kariškis Andrius Koreiva, Vincentas Rokotanskis, Minsko taurininkas Tomas Vankovičius, Trakų žemės teisėjas ir vėliavininkas Andrius Juozapas Turlajus, Trakų žemės teismo raštininkas Andrius Juozapas Tarusa, Kauno taurininkas Kazimieras Kulvinskis, Onušio seniūnas Leonardas Švikovskis, Kauno pilies teismo regentas Steponas Višnevskis ir kiti.

Vaitai savo, kaip teisėjo, pareigas dažnai pavesdavo lentvaičiams, suteikdami jiems teisę teisti ir teisėjauti vaito teisme. Juos pasirinkdavo vaitai, o lentvaitis priesaiką duodavo rotušėje. Pirmas žinomas lentvaitis buvo Kasparas Žagarovičius, pareigas ėjęs nuo 1595 m. balandžio 10 d. Apie XVII a. lentvaičius duomenų neišliko. XVIII a. lentvaičiais buvo: Danielius Vaizbūnas, Kazimieras Talatovičius, Jurgis Rakinta, Jonas Paškovskis, Andrius Steponas Žukas, Jeronimas Liudvikas Tvorovskis, Rapolas Kelčevskis ir Andrius Rembeckis²¹.

Pagal Magdeburgo teisės nuostatus miestiečiai turėjo išsirinkti vieneriems metams tarėjus ir ilgesniam laikui suolininkus. Tarėjai iš savo tarpo privalėjo išsirinkti vieną arba du burmistrus. Išlikę Alytaus miesto aktų knygosse dokumentai rodo, kad miestiečiai sueigoje vieneriems metams rinkdavo burmistrą, du tarėjus ir ilgesniam laikui du suolininkus bei miesto

¹⁸ BALIULIS, „XVIII a. miesto aktų knygos...“, p. 66.

¹⁹ BALIULIS, „XVIII a. miesto aktų knygos...“, p. 66.

²⁰ Alytaus vaitų ir lentvaičių sąrašus yra paskelbęs Antanas Tyla, „Alytaus magdeburginio miesto...“, p. 36.

²¹ TYLA, „Alytaus magdeburginio miesto...“, p. 28, 36.

raštininką. Visas magistrato archyvas neišliko, taip pat neišliko daugelio metų pareigūnų rinkimo aktai, todėl neįmanoma nustatyti visų pareigūnų sudėties. Žinomas 1739 m. gegužės 20 d. visų magistrato pareigūnų rinkimų protokolas²².

Rinkimai vykdavo tai pavasarį, tai metų pabaigoje ar tuojau po Naujųjų metų. Kartais buvo renkami pavieniai pareigūnai, matyt, pasitraukus ar mirus išrinktajam. Kartais būdavo renkami ne du, o trys suolininkai, ne du, o vienas tarėjas. Alytus susidėjo iš dviejų dalių – pagrindinės ir Užnemunės, buvusios kairiajame Nemuno krante. XVIII a. antrojoje pusėje abiem pusėms buvo renkama po vieną tarėją ir suolininką²³.

A. Tyla remiantis įvairiais šaltiniais (saugomais ne tik LVIA, bet ir kitose rankraštinėse šaltinių saugyklose) yra sudaręs 28 Alytaus burmistrų sąrašą (burmistravusių nuo 1595 iki 1792 m.). Kai kurie iš jų, kaip Baltramiejus Kozakevičius, Martynas Veiganovičius, Martynas Dargevičius, Kazimieras Žvirždovskis, Andrius Kunevičius, Martynas Maslovskis, Jurgis Jacunskis, Antanas Kraveckis, pareigas ėjo ne vieną kadenciją²⁴.

Miesto aktų knygose yra žinių ir apie Alytaus raštininkus. XVIII a. pirmojoje pusėje ilgą laiką miesto raštininku dirbo Kristupas Antanas Pavlovičius, po to Jonas Kunevičius. Nuo 1757 m. raštininku buvo Stanislovas Jasinskis, o nuo 1764 m. – Jonas Bernatovičius²⁵.

XVII a. 6-jame deš. ir XVIII a. pirmais dešimtmečiais Lietuva patyrė karų, okupacijos ir epidemijos smūgius, kas lėmė gyventojų sumažėjimą ir miestų smukimą. Po suiručių atsikuriant ūkiui, XVIII a. antrojoje pusėje buvo imtasi valstybės reformų. Kai kurie pertvarkymai palietė ir miestus. 1776 m. Seimas panaikino daugelio mažesnių miestų savivaldą²⁶. Tarp jų buvo ir Alytus. Miesto magistratas nustojo veikti 1777 m. Ketverių metų seimo laikotarpiu (1788-1792 m.) prasidėjus miestų sąjūdžiui, nuo kitų Lietuvos miestų neatsiliko ir Alytus. Miestiečiai siekė atkurti iki 1776 m. turėtas teises. Pagal Ketverių metų seime priimtą 1791 m. balandžio 18 d. Miestų įstatymą, kuris buvo įtrauktas į Gegužės 3-iosios konstituciją, savivaldos teises galėjo atnaujinti ir visi šias teises praradę miestai. Alytus savivaldos teisių galėjo reikalauti kaip tas teises turėjęs pagal valdovų privilegijas ir kaip miestas, kuriame vyko Smolensko vaivadijos seimeliai. Deja, Alytaus miestiečių pastangos buvo nesėkmingos. Iki 1792 m. birželio 26 d., kada buvo suteikta paskutinė LDK miesteliams savivaldos privilegija, Alytus nesusėjo to padaryti.

²² TYLA, „Alytaus magdeburginio miesto...“, p. 28-29.

²³ Ten pat, p. 29.

²⁴ Ten pat, p. 29, 37-38.

²⁵ Ten pat, p. 29.

²⁶ KIAUPA, „Miestai“, p. 359, 361.

Jos negavo ir daugiau to siekusių Lietuvos miestų: Joniškis, Virbalis, Vištytis, Lazdijai, Varniai, Skuodas, Kretinga, Šventoji, Žagarė²⁷.

Miesto privilegijas, inventorius ir kitus svarbius dokumentus Alytaus burmistras laikydavo bažnyčioje, nors ji buvo medinė ir saugoti joje dokumentus buvo rizikinga. Kartais privilegijas ir kitus dokumentus jie įkeisdavo klebonui už pinigus. Pvz., 1707 m. rugsėjo 28 d., pareigūnų rinkimų metu, miestiečiai paklausė buvusio burmistro Jono Davidovskio apie miesto knygas, tačiau jis prieš visus pareiškė: „jokių knygų neturiu ir nežinau“. Tačiau tikrai buvo žinoma, kad jis turi ir neatiduoda penkių knygų, Lietuvos Statuto, Magdeburgo teisės kodekso, vilkiero ir inventoriaus. Nors buvo nutarta jį suimti, kol gražins minėtas knygas ir kitus dokumentus, buvęs burmistras pareiškė nepripažįstantis tokio prasto teismo ir po šių žodžių išėjo iš Rotušės²⁸. 1708 m. lapkričio 16 d. Rotušėje kunigas Martynas Pukinskis pareiškė, kad buvęs burmistras už paskolintus iš kunigo Dzvigovičiaus pinigus buvo įkeitęs miesto privilegiją, įdėtą į užantspauduotą ir užrakintą dėžutę, tačiau kitų knygų – vilkiero ir inventoriaus – joje nebuvo²⁹. Vis dėlto ir vėliau burmistrai privilegijas laikydavo bažnyčioje. 1737 m. kovo 4 d., per Šv. Kazimiero atlydus, kai miestiečiai buvo susirinkę į pamaldas kairiajame Nemuno krante stovėjusioje Šv. Kazimiero bažnyčioje, užsidegė dešiniajame krante buvusi bažnyčia su klebonija ir sudegė su visais ten saugomais miestiečių depozitais, t. y. su valdovų miestui suteiktomis privilegijomis dėl Magdeburgo teisių ir laisvių, miestiečių reikalų ir teisių dokumentais, miesto sumokėtų kasmetinių mokesčių kvitais³⁰. Alytiškių turtiniai dokumentai buvo saugomi pas miestietį Jurgį Jacunskį. 1767 m. gruodžio 2 d. jis pareiškė Rotušėje, kad per lapkričio 24-25 d. Alytuje įvykusį gaisrą sudegė jo geležimi apkaustyta, vidine spyna užrakinta ir šešiais antspaudais užantspauduota dėžutė su Vaidagų, Žukų ir Bazaro bajorkaimių ginčo dėl Punios klebonijos Padvariškių valdos deponuotais dokumentais, kuriuos jam būnant burmistru buvo atsuntęs Trakų pakamario teismas, taip pat jo asmeniniais ir miestiečių turto dokumentais³¹.

²⁷ TYLA, „Alytaus magdeburginio miesto...“, p. 20-22.

²⁸ 1707.09.28. Alytus. Alytaus miestiečių byla su buvusiu burmistru Jonu Davidovskiu dėl negražintų miesto knygų, *Lietuvos magdeburginių miestų...*, t. 4, p. 173-174.

²⁹ 1708.11.16. Alytus. Alytaus klebono Martyno Pukinskio pareiškimas Rotušėje, ten pat, p. 179-180.

³⁰ 1737.03.11. Trakai. Alytaus burmistro Martyno Dargevičiaus, tarėjo Tomo Račkovskio ir miestiečiams atstovaujancio Tomo Antano Jakelevičiaus Trakų pavieto pilies teisme aktuotas ir Trakų viceseniūno patvirtintas pareiškimas dėl 1736 m. balandžio 2 d. ir 1737 m. kovo 4 d. kilusių gaisrų Alytuje, ten pat, p. 245-247; RIMŠA, Edmundas, „Miesto herbas ir antspaudai“, *Alytaus miesto ir apylinkių ...*, p. 56.

³¹ 1767.12.02. Alytus. Alytaus magistrato teisme aktuotas miestiečio Jurgio Jacunskio pareiškimas, ten pat, p. 344-345.

1795-1796 m. Alytaus miesto knygos buvo pervežtos į Trakus (Alytus nuo 1565-1566 m. administracinių reformų priklausė Trakų pavietui). Čia jos pateko į Trakų pusiasalio pilies antrojo aukšto patalpose įrengtą archyvą³², kuriame buvo saugomos kartu su Trakų pavieto žemės, pilies ir kitų teismų aktais. Šis archyvas iki 1831 m. buvo Trakų žemės, vėliau – Trakų apskrities teismų žinioje.

1840 m. Trakų archyvo aktai buvo pervežti į Vilnių į LDK Vyriausiojo tribunolo archyvą, tuo metu veikusį bazilijonų vienuolyne. Tribunolo archyvo vedėjas Jonas Zienkovičius inventorizavo 332 gautas knygas ir ryšulius³³. Jas sudarė Trakų pilies, žemės, pakamario ir kaptūrinio teismų knygos, Merkinės žemės teismo aktai, Alytaus magdeburgijos, Smolensko žemės teismo archyvo dokumentai. 1843 m. šios bylos vėl buvo gražintos Trakų apskrities teismui, kuris 1854-1855 m. jas perdavė Vilniaus centriniam Senųjų aktų archyvui.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

1852 m. balandžio 2 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I paskelbė įsaką „dėl vakarinių gubernijų centrinių senųjų aktų archyvų Kijeve, Vitebske ir Vilniuje įsteigimo“³⁴. Remiantis šiuo įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis Senųjų aktų archyvas, kuriame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Šio archyvo direktoriumi buvo paskirtas Nikita Gorbačevskis. Archyvo išlaidoms iš valstybės išdo buvo skirta 2 300 rublių, o jo veiklą kontroliavo Rusijos imperijos liaudies švietimo ministerija.

Trakų apskrities teismas, kuriam priklausė Trakų žemės, pilies, pakamario, Smolensko žemės ir kt. teismų knygos, o taip pat Merkinės ir Alytaus magdeburgijų aktai 1854–1855 m. laikotarpiu Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui perdavė 380 bylų³⁵. Nuo 1855 m. balandžio 30 d. iki gegužės 7 d. trimis siuntomis Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas gavo 10 Alytaus magdeburgijos knygų³⁶.

³² BALIULIS, Algirdas, MIKULIONIS, Stanislovas, MIŠKINIS, Algimantas, *Trakų miestas ir pilys. Istorija ir architektūra* (Vilnius, 1991), p. 127.

³³ *Archiwum akt dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku: rys historyczny*, opr. R. Mienicki (Wilno, 1923), s. 24.

³⁴ *Полное собрание законов Российской империи: собрание второе* Т. 27 (Санкт-Петербург, 1853), с. 228-230.

³⁵ *Archiwum Akt Dawnych...*, s. 45.

³⁶ LVIA, f. 594, ap. 1, b. 655, l. 569v-570, 573-573v, 579.

1872 m. buvo išleistas N. Gorbačevskio sudarytas spausdintinis Vilniaus senųjų aktų archyvo bylų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu, kuriame buvo įrašytos 18 243 bylos. Alytaus magdeburgijos bylos (10 vienetų) N. Gorbačevskio kataloge sudarė atskirą grupę (Gor. Nr. 5839-5848).³⁷ Pagal dokumentų pobūdį N. Gorbačevskis visas bylas pavadino Alytaus magdeburgijos aktų knygomis. Ankstyviausias dokumentas buvo 1702 m., vėlyviausias – 1791 m. Kiekvienai bylai kataloge suteiktas inventorinis numeris, nustatytos chronologinės ribos, nurodytas lapų kiekis.

1906 m. išleistas dalinai pertvarkytas Ivano Sprogio senųjų aktų archyvo katalogas buvo informatyvesnis. I. Sprogio kataloge Alytaus magdeburgijos bylos taip pat sudarė atskirą grupę (Spr. Nr. 5801-5810).³⁸ Šiame kataloge išliko tas pats Alytaus magdeburgijos bylų kiekis (10 vienetų). I. Sprogis šešias bylas pavadino tvirtinamųjų ir einamųjų reikalų aktų knygomis, tris – tvirtinamųjų ir einamųjų reikalų aktų protokolais, ir dar vieną – Valkininkų miesto inventoriumi. Ankstyviausias dokumentas buvo 1605 m., vėlyviausias – 1805 m. Kiekviena byla gavo naują inventorinį numerį, tiksliau apibrėžtos jos chronologinės ribos ir nurodytas lapų kiekis. I. Sprogio ir N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogais, nepaisant jų neišbaigtumo, plačiai naudojamosi iki šių dienų.

XX a. vykę pasauliniai karai ir okupacijos skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne kartą buvo išvežtas į užsienį ir vėl gražintas į Lietuvą. Nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Po antro pasaulinio karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m., siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, Vyriausioji archyvų valdyba prie TSRS vidaus reikalų ministerijos išleido potvarkį, kuriuo LTSR archyvų valdybai nurodoma užregistruoti visus tuo metu buvusius archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdamas šį potvarkį, 1949-1951 m. Alytaus magdeburgijos fondui buvo suteiktas Nr. 232 (SA).

1957 m. sausio 1 d. Vilniuje buvo įsteigtas LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas, kuriam iš LTSR centrinio valstybinio archyvo buvo perduoti Senieji aktai, tame tarpe ir Alytaus magdeburgijos fondas. I. Sprogio katalogas buvo naudojamas kaip šio fondo apyrašo Nr. 1

³⁷ ГОРБАЧЕВСКИЙ, Никита, *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской* (Вильна, 1872), с. 194.

³⁸ *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг* сост. И. Спрогис (Вильна, 1901-1913), с. 213.

apskaitos dokumentas. 1968 m. archyve buvo sudarytas fondo Nr. 232 (SA) apyrašas Nr. 2, kurį sudarė 1 (viena) byla.

1976 m. ir 1980 m. Lietuvos TSR centriniam valstybiniam istorijos archyve atlikus Alytaus magdeburgijos fondo Nr. 232 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimą, buvo nustatyta, kad pagal I. Sprogio katalogą, kuris buvo naudojamas kaip apyrašo Nr. 1 apskaitos dokumentas, bylų grupėje Nr. 5801-5810 (10 apskaitos vienetų) faktiškai yra 9 bylos, apyraše Nr. 2 – 1 byla. Taigi, pagal I. Sprogio katalogą truko 1 (vienos) bylos Spr. Nr. 5810 (1605 m. Valkininkų miesto inventoriaus). Pravesta šios bylos paieška nedavė rezultatų, todėl buvo nutarta ją išbraukti iš archyvo apskaitos.

2020 m. sudarytas naujas Alytaus magdeburgijos fondo Nr. 232 (SA) apyrašas Nr. 1, kuriame faktiškai yra 9 apskaitos vienetai.

Iš viso Alytaus magdeburgijos fonde Nr. 232 (SA) yra 10 apskaitos vienetų, kurių chronologinės ribos 1700-1805 m.

Tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygu; tvirtinamųjų, einamųjų reikalų ir dekretų protokolų apyrašas Nr. 1

Iš naujo patyrinėti ir pertvarkyti Senuosius aktus imtasi, norint ištaisyti N. Gorbačevskio ir I. Sprogio Senųjų aktų kataloguose pastebėtus bylų aprašymo trūkumus ir netikslumus. 2020 m., sudarant naują Alytaus magdeburgijos fondo Nr. 232 (SA) apyrašą Nr. 1, buvo atlikti šie darbai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas;
- 2) bylų priklausymo fondui nustatymas;
- 3) dokumentų tikslų chronologinių ribų nustatymas;
- 4) bylų antraščių lietuvių ir rusų kalbomis sudarymas;
- 5) naujų numerių suteikimas apskaitos vienetams.

Sudarytame Alytaus magdeburgijos fondo Nr. 232 (SA) naujame apyraše Nr. 1 kiekviena iš 9 į N. Gorbačevskio ir I. Sprogio katalogus įrašytų bylų gavo naują apskaitos numerį, tačiau šalia lieka nurodyti ir ankstesni N. Gorbačevskio ir I. Sprogio katalogų numeriai.

Fondo Nr. 232 (SA) apyrašą Nr. 1 sudaro tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygos; taip pat tvirtinamųjų aktų, einamųjų reikalų ir dekretų protokolai. Bylų dokumentų

chronologinės ribos 1700-1805 m. Seniausioje 1700-1736 m. tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygoje įrašyta apie 620 dokumentų.

Alytaus magistrato raštvedyba nepasižymėjo didele tvarka, dokumentai surašyti nechronologiškai – vėlesni aktai dažnai įrašyti tarp ankstesnių, ten, kur būdavo laisvos vietos. Matyt, vos praėjus karui ar marui, buvo jaučiamas popieriaus stygius. Be to, atrodo, kai ką raštininkas iš juodraštinųjų užrašų ar rejestro įrašydavo vėliau³⁹.

Tvirtinamieji aktai – tai testamentai, pirkimo-pardavimo arba keitimo sutartys, dovanojimo raštai, kvitaciniai užrašai, paskolos, prekybiniai sandėriai ir kt. Didelę vertę turi išlikę testamentai. Jie atskleidžia Alytaus gyventojų socialinio-ekonominio išsivystymo ir teisinės kultūros lygį. Einamųjų reikalų aktus sudaro skundai, pareiškimai, šaukimai į teismą, vaznių liudijimai apie šaukimų į teismą įteikimą, nukentėjusiųjų žaizdų apžiūros aktai (obdukcijos) ir kt.

Alytaus magistrato aktų knygoje pasitaiko įrašų apie raganavimą. Moters pavadinimas burtininke arba ragana būdavo vienas didžiausių įžeidimų, dėl to miestiečiai dažnai bylinėjosi teisme. Keli aktų įrašai apie raganavimą iš Alytaus miesto knygų buvo paskelbti Konstantino Jablonskio ir Rimanto Jaso parengtame šaltinių publikacijų rinkinyje „Raganų teismai Lietuvoje“.

Tvarkant Alytaus magdeburgijos fondo Nr. 232 (SA) apyrašo Nr. 1 bylas, nefondinių bylų jame nerasta. Bylos datų, fizinio stovio arba sudėties ypatybės yra nurodytos apyrašo Nr. 1 lentelės pastabų skiltyje. Visi aktų knygoje esantys dokumentai parašyti lenkų kalba, tik vienas dokumentas parašytas lotynų kalba. Tvarkant pirmą apyrašą, sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių ir rusų kalbomis, tiksliau nustatytos bylų chronologinės ribos ir lapų kiekis.

Iš viso į fondo Nr. 232 (SA) Alytaus magdeburgijos knygų apyrašą Nr. 1 įrašyti 9 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1700-1805 m.

Informacijos ir sklaidos skyriaus
vyriausioji specialistė

Violeta Pansevič

³⁹ TYLA, „Alytaus magdeburginio miesto...“, p. 30; BALIULIS, „XVIII a. miesto aktų knygos...“, p. 68.

ПЕРЕВОД СПРАВКИ ФОНДА № 232 „ОЛИТСКАЯ МАГДЕБУРГИЯ“

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДООБРАЗОВАТЕЛЕ

Одним из важнейших источников для исследователей истории литовских городов являются книги записей или актовые книги городских самоуправлений XVI-XVIII вв. Они помогают объяснить изменения в деятельности городских самоуправлений и определить культурный уровень горожан. В Великом Княжестве Литовском (далее – ВКЛ) право на организацию самоуправления принадлежало тем городам, которым правитель предоставил так называемое Магдебургское право, то есть право управления по образцу города Магдебург (Германия). Магдебургское право в первую очередь получило Вильно. Это право в 1387 г. ему предоставил великий князь литовский (далее – Вкл) Ягайло. Позже это право было предоставлено для Ковна (1408 г.), Трок (1409 г.) и других городов. Наиболее интенсивное распространение Магдебургского права в ВКЛ произошло после реформ в 1564-1566 гг. и Люблинской унии 1569 г. Тогда привилегии с Магдебургским правом начали предоставляться и более мелким поселениям и городам.

Вкл Стефан Баторий на основе привилегии с 15 июня 1581 г. предоставил Олите Магдебургское право или право самоуправления. В нем пишется: «Стефан Баторий после прямого обращения жителей Олиты к нему и сенаторам, и при посредничестве других радцов этим письмом предоставляет горожанам «немецкое Магдебургское право». Они объявляются свободными от юрисдикции земельных учреждений и Палаты, и им в соответствии с Магдебургским правом разрешается самостоятельно решать все споры и судебные дела». Эта привилегия заложила основы самоуправления, которым руководствовался город и в соответствии с которым жители Олиты жили почти 200 лет, то есть до Сейма 1776 г., отменившего самоуправление большинства городов.

Предоставление права самоуправления в Литве часто не совпадало с основанием поселения или города. Например, название Олиты было упомянуто крестоносцами в 1377 г., когда армия крестоносцев razорила окрестности Олиты и Мереча. В конце XIV в. Олита упоминается и в документах литовских правителей. Она упоминается Ягайлой в письме с 28 апреля 1387 г. о пожертвовании Скиргайле, в котором Олитский замок и волость указаны среди передаваемых ему территорий Трокского княжества. Олита как город впервые упоминается в письме о обеспечении костёла Св. Иоанна Крестителя, Св.

Девы Марии и Св. Николая с 23 апреля 1524 г. Его построил литовский великий маршалок и новгородский воевода Ян Заберезинский, который на основании упомянутого выше письма записал имущество для его содержания.

Стефан Баторий без Магдебургской привилегии 1581 г. предоставил Олите еще три важные привилегии: 1) освободил горожан от трудовой взаимопомощи за волоки обрабатываемой городской земли и оставил только чинш; 2) обменял городской лес в Даугайской пуще; 3) направил дорогу Меречь-Ковно через Олиту. Согласно историку Антанасу Тиле, Олитскому городу правителем предоставленные привилегии можно разделить на 4 группы: 1) привилегии относящиеся предоставления городу Магдебургского права и их утверждения после смены правителей; 2) привилегии, дающие дополнительные права на развитие города и улучшающее экономическое положение горожан; 3) привилегии о назначении войтов; 4) привилегии о назначении Олитских настоятелей. Для стабильности и развития самоуправления основными были привилегии первой группы. По инициативе горожан новые правители периодически утверждали три привилегии: привилегию Стефания Батория на предоставление права о самоуправлении, на предоставление горожанам леса в Даугайской пуще и на направление дороги из Меречи в Ковно через Олиту. Привилегии такого содержания были предоставлены Сигизмундом III 1 февраля 1589 г., Владиславом IV 7 июля 1633 г., Яном II Казимиром Вазой 4 октября 1649 г. и последняя – Августом III 1 февраля 1749 г. Эти привилегии были консервативными и не меняли самоуправления города.

В привилегии Стефания Батория 1581 г., предоставляющей Магдебургское право, структура магистрата не указывается, упоминается только войт, бурмистр и радца. Сколько их должно быть, какова периодичность выборов, не уточняется. Также нет упоминания о лентвойте и лавниках, видимо, как о вполне понятной структуре войтовского учреждения в магдебургском городе. Войта города из своего числа выбирали бурмистры и радцы.

Магдебургская привилегия обязывала горожан построить ратушу. Обычно это была резиденция учреждений городского самоуправления. Также он был своеобразным символом независимости и богатства города. По словам Альгирдаса Балюлиса, ратуша являлась центром официальной жизни горожан. Здесь составлялись акты купли-продажи, завещания, возвращались долги, произносились присяги (если в делах не было других

доказательств), разрешались дела о взаимоотношениях горожан и принимались в горожан новые жители. В тюрьме ратуши осужденные сидели назначенное время, перед ратушей отбывались наказания и тому подобное. Для регистрации этих и других дел были составлены актовые книги. К сожалению, во время частых пожаров, войн и других бедствий погибли самые ранние актовые книги города Олиты.

В Литовском государственном историческом архиве (далее – ЛГИА) в фонде Древних актов хранится 9 актовых книг Олитского магистрата. Это единственное компактное собрание источников города, но оно содержит только документы за 1700–1805 гг., то есть документы о деятельности магистрата и городской жизни в XVIII в. Их условно можно разделить на два периода: 1700–1777 гг., то есть до отмены самоуправления в 1776 г. и весь год после того, когда, казалось бы, магистрат уже должен был не функционировать, и 1791–1792 гг., когда после принятия Закона о городах 18 апреля 1791 г. самоуправление было восстановлено (хотя Олите не удалось получить привилегию, подтверждающую права города). В книгах этого периода есть и несколько более поздних случайных актов (1794–1805 гг.). Документы первого периода зарегистрированы в шести книгах, а второго – в трех книгах.

Городские книги XVIII в., написанные до отмены самоуправления, не были разделены на книги принадлежащее войту, лавникам и радцам, а были общими; и войт с лавниками, и бурмистр с радцами заседали вместе, часто под руководством лентвойта, назначенного войтом (он не жил в Олите, потому что он занимал должность и в другом месте, и приезжал только несколько раз в год), если только не случилось так, что бурмистр ссорился с лентвойтом, и он отказывался заниматься делами вместе. Однако есть записи, показывающие, что лентвойта назначал не войт, а выбирали его вместе с другими членами магистрата. Войт также рассматривал особо важные апелляционные дела.

Из книг Олитского магистрата проясняется, что войтами были подскарбий надворный литовский, староста брацлавский и олитский Теодор Скумин-Тышкевич (как уже упоминалось, он был назначен Стефанием Баторием, то есть Магдебургской привилегией 1581 г.), великий оружейный (мечник) литовский Николай Христофор Халецкий, Ян Хобенский, военный служащий Андрей Корейво, Викентий Рокотанский, чашник минский Фома Ванковский, судья трокского земского суда и хорунжий Андрей

Иосиф Турлай, писарь трокского земского суда Андрей Иосиф Таруса, чашник ковенский Казимирь Кульвинский, староста онушский Леонард Швыковский, регент ковенского городского суда Стефан Вишневецкий и другие.

Войты часто поручали свои обязанности судей лентвойтам, давая им право судить и быть судьями в войтовском суде. Их избирали войты, а лентвойт произносил присягу в ратуше. Первым известным лентвойтом был Каспер Жагарович, который занимал эту должность с 10 апреля 1595 года. О лентвойтах в XVII в. сведений не сохранились. В XVIII в. лентвойтами были: Данель Войзбун, Казимирь Талотович, Георгий Ракинт, Ян Пашковский, Андрей Стефан Жук, Иероним Людвик Творовский, Рафаил Кельчевский и Андрей Рембецкий.

Согласно положениям Магдебургского права, горожане должны были выбирать радцов на один год и лавников на более длительный срок. Из числа радцов выбирались один или два бурмистра. Сохранившиеся документы в актовых книгах города Олиты показывают, что горожане избирали на собрании бурмистра, двух радцов и на более длительный срок двух лавников и городского писаря. Весь архив магистрата не сохранился, также не сохранились акты об избрании должностных лиц в течение многих лет, что делает невозможным определение состава всех должностных лиц. Известен протокол выборов всех должностных лиц магистрата с 20 мая 1739 г.

Выборы проходили или весной, или в конце года или сразу после Нового года. Иногда избирались единичные должностные лица, очевидно, после отставки или смерти избранного. Иногда избирались не два, а три лавника, не два, а один радца. Олита состояла из двух частей — основной и Занеманского края, которая находилась на левом берегу Немана. Во второй половине XVIII в. для каждой стороны избирался один радца и лавник.

А. Тила на основе различных источников (хранящихся не только в ЛГИА, но и в других хранилищах рукописных источников) составил список 28 бурмистров Олиты с 1595 по 1792 год. Некоторые из них, такие как Бартоломей Козакевич, Мартин Войганович, Мартин Даргевич, Казимирь Зверздовский, Андрей Куневич, Мартин Масловский, Георгий Яцунский, Антон Кравецкий эту должность занимали более одного срока.

В городских актовых книгах также содержится информация о писарях Олиты. В первой половине XVIII в. городским писарем долгое время работал Кристофор Антон

Павлович, затем Ян Куневич. С 1757 г. писарем был Станислав Ясинский, а с 1764 г. – Ян Бернатович.

В шестом десятилетии XVII в. и в первых десятилетиях XVIII в. Литва испытала на себе удары войн, оккупации и эпидемий, которые привели к уменьшению населения и упадку городов. После разрух во второй половине XVIII в. были предприняты государственные реформы. Некоторые преобразования коснулись и городов. Сейм 1776 г. отменил самоуправление многих небольших городов. Среди них была и Олита. Городской магистрат прекратил свою деятельность в 1777 г. В период Четырёхлетнего сейма (1788-1792 гг.), когда началось городское движение, Олита не отставала от других городов Литвы. Олитские горожане стремились восстановить до 1776 г. обладанные права.

Согласно Закону о городах с 18 апреля 1791 г., принятому Четырёхлетним сеймом., который был включен в Конституцию 3 мая, право самоуправления могли продлить все это право утратившие города. Олита могла претендовать на право самоуправления как это право когда-то обладавший город на основе привилегий правителей и как город, в котором отбывались сеймики Смоленского воеводства. К сожалению, усилия жителей Олиты не были успешными. До 26 июня 1792 г., когда городам ВКЛ была предоставлена последняя привилегия о самоуправлении, Олита не успела этого сделать. Привилегии о самоуправлении не получили и другие литовские города: Янишки, Вержболово, Виштынец, Лаздияй, Ворни, Шкуды, Кретинга, Швянтойи, Жагоры.

Олитские бурмистры в костёле хранили привилегии города, инвентари и другие важные документы, хотя он был деревянный и хранить в нем документы было рискованно. Иногда привилегии и другие документы закладывали за деньги настоятелю костёла. Например, 28 сентября 1707 г. во время выборов должностных лиц горожане спросили бывшего бурмистра Яна Давидовского о городских книгах, но он на глазах у всех заявил: «у меня нет книг, и я нечего о них не знаю». Однако было известно, что он имеет и не отдает пять книг, Литовский Статут, Магдебургский кодекс, вилькер и инвентарь. Хотя было решено арестовать его до возвращения указанных книг и других документов, бывший бурмистр заявил, что не признает такого негодного суда, и покинул ратушу после этих слов. 16 ноября 1708 г. в ратуше настоятель Мартин Пукинский заявил, что бывший бурмистр за денги взятые в долг у священника Дзвиговского отдал в залог городскую привилегию, помещенную в запечатанный и запертый ящик, но других книг –

вилькеря и инвентаря – в нем не было. Однако и позже бурмистры хранили городские привилегии в костёле. 4 марта 1737 г., во время праздника Св. Казимира, когда горожане собрались для богослужения в костёле Св. Казимира на левом берегу Немана, загорелся на правом берегу стоявший костёл с домом настоятеля и сгорел со всеми хранившимися там депозитами горожан, то есть с привилегиями, предоставленными городу правителями и касающихся магдебургских прав и свобод, документы о делах и правах гаражан, квитанции о ежегодных городом уплачиваемых налогах. Имущественные документы жителей Олиты хранились у мещанина Георгия Яцунского. 2 декабря 1767 г. он заявил в ратуше, что во время пожара с 24-25 ноября 1767 г. в Олите сгорел железом окованный ящик, запёртый на внутренний замок и опечатанный шестью печатями с депонированными документами, касающимися спора о владение Подворишки принадлежащего Пунскому настоятелю между околицами Вайдаг, Жуков и Базара. Эти документы ему прислал Трокский подкоморский суд во время когда он занимал должность бурмистры. В ящике также находились его личные документы и имущественные документы горожан.

Предположительно в 1795-1796 гг. городские книги Олитской магдебургии из ратуши были перевезены в уездный центр – Троки (после административных реформ в 1565-1566 гг. Олита принадлежала Трокскому уезду). Там книги передали в архив, специально устроенный на втором этаже южной башни Трокского полуостровного замка, где они хранились вместе с актами Трокского земского, гродского, подкоморского и др. судов. До 1831 г. архив находился в ведении Трокского земского, а потом – Трокского уездного судов.

В 1840 г. акты Трокского архива были перевезены в Вильно в трибунальский архив, который в то время находился в базилиянском монастыре. Заведующий трибунальским архивом Ян Зенкович инвенторизовал 332 книги и связки документов. Это были книги Трокского гродского, земского, подкоморского и каптурового судов, акты Меречского земского суда, а также документы Олитской магдебургии и архива Смоленского земского суда. В 1843 г. дела снова были возвращены Трокскому уездному суду, который в 1854-1855 гг. передал их в Виленский центральный архив древних актов.

СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

2 апреля 1852 г. император России Николай I издал указ „об учреждении в Киеве, Витебске и Вильно центральных архивов древних актов“. Согласно этому указу, в Виленском центральном архиве древних актов, которое курировало министерство народного просвещения Российской империи, должны были быть собраны все документы, составленные до 1799 г. Директором архива был назначен Никита Горбачевский. Для нужд учреждения из государственной казны выделено 2 300 рублей.

В течении 1854–1855 гг. Трокский уездный суд, в ведении которого находились книги Троцкого земского, гродского и подкоморского судов, Смоленского земского суда, а также акты Меречской и Олитской магдебургий передал Виленскому центральному архиву древних актов 380 дел. С 30 апреля по 7 мая 1855 г. тремя посылками Виленский центральный архив Древних актов получил 10 книг Олитской магдебургии.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве древних актов. В него были внесены 18 243 дела. Олитская магдебургия, как и другие учреждения ВКЛ, в каталоге проходила как отдельная группа дел, имевшая 10 единиц (Гор. № 5839-5848). По виду документов Н. Горбачевский все дела причислил к актовым книгам. Самым древним был документ с 1702 г., самым поздним с 1791 г. Каждое дело получило инвентарный номер, были указаны хронологические рамки документов и количество листов.

В 1906 г. был издан частично усовершенствованный каталог древних актов Ивана Спрогиса, в котором Олитская магдебургия также проходила как отдельная группа дел, имевшая 10 единиц (Спр. № 5801-5810). И. Спрогис шесть дел назвал актовыми крепостными и поточными книгами, три дела – актовыми крепостными и поточными протоколами, и ещё одно дело – инвентарем города Олькеник. Самым древним являлся документ с 1605 г., самым поздним с 1805 г. Каждое дело получило новый инвентарный номер, точнее были указаны хронологические рамки документов и количество листов. Каталоги Н. Горбачевского и И. Спрогиса, несмотря на их недостатки, широко вошли в научный оборот.

В XX веке прошедшие мировые войны, оккупации, экономическая разруха болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива Древних актов. Он

несколько раз был вывезен за границу. Немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств. После войны дела Виленского центрального архива древних актов перешли в ведение Центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание в 1949–1951 гг. фонду „Олитская магдебургия“ был присвоен № 232.

1 января 1957 г. в Вильнюсе был учрежден центральный государственный исторический архив Лит.ССР, в который из центрального государственного архива были переданы Древние акты, в том числе и фонд „Олитская магдебургия“. Каталог И. Спрогиса в архивном учёте использовался как опись № 1. В 1968 г. была составлена опись № 2 фонда № 232. В то время в ней было 1 (одно) дело, хронологические рамки которого 1749-1750 гг.

В 1976 и 1980 гг. в Центральном государственном историческом архиве Лит.ССР была проведена проверка наличия и состояния дел фонда № 232 „Олитская магдебургия“. В результате проверки установлено, что в группе дел каталога И. Спрогиса № 5801-5810 (10 единиц хранения), который использовался как документ учёта оказалось фактически в наличии 9, по описи № 2 – 1 дело. Выяснилось, что по каталогу И. Спрогиса отсутствует 1 (одно) дело № 5810 (инвентарь города Олькеник 1605 г.). Розыск этого отсутствующего дела не дал положительных результатов, поэтому он был снят с учёта архива.

После составления в 2020 г. новой описи № 1 фонда № 232 „Олитская магдебургия“ в ней было учтено 9 единиц хранения.

Итого в фонде № 232 „Олитская магдебургия“ имеется 10 единиц хранения, хронологические рамки которых 1700-1805 гг.

Первая опись фонда № 232 „Олитская магдебургия“

Недостатки и неточности в описании дел печатных каталогов Н. Горбачевского и И. Спрогиса явились стимулом для исследований Древних актов. При составлении в 2020 г. новой описи № 1 фонда № 232 „Олитская магдебургия“ были проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел, ведение точного фактического учёта Древних актов;

2. фондирование;
3. уточнение хронологических рамок документов;
4. составление заголовков дел на литовском и русском языках;
5. перешифровка дел.

В результате проверки установлено, что в первой описи фонда № 232 „Олитская магдебургия“ имеется в наличии 9 единиц хранения. Все дела в новосозданной описи № 1 получили новые инвентарные номера. Рядом указаны и старые шифры каталогов Н. Горбачевского и И. Спрогиса.

Опись № 1 фонда № 232 состоит из актовых крепостных, поточных и декретовых книг, а также из актовых крепостных, поточных и декретовых протоколов. Крайние даты документов 1700-1805 гг. В самой древней актовой крепостной, поточной и декретовой книге Олитской магдебургии за 1700-1736 гг. имеется около 620 документов.

Канцелярская работа Олитского магистрата не выделялась большой аккуратностью, документы писались не в хронологическом порядке – более поздние акты часто писались среди предыдущих, где оставались вакансии. Видимо, сразу после войны или чумы бумаги не хватало. Кроме того, похоже, что писарь что-то заносил из черновиков или реестров гораздо позже.

Крепостные акты – это завещания, акты купли-продажи, долговые обязательства, квитационные и дарственные записи, торговые сделки и др. Особенно большую ценность представляют завещания. Они наглядно отражают социально-экономическое развитие Олитских горожан и уровень их правовой культуры. Поточными актами являются жалобы, заявления, вызовы в суд, свидетельства возных о вручении вызовов в суд, обдукции, акты ввода во владения и осмотра места преступления и др.

В актовых книгах города Олиты встречаются записи о колдовстве. Название женщины колдунией или ведьмой было одним из самых серьезных оскорблений, из-за чего горожане часто обращались в суд. В сборнике «Суды над ведьмами в Литве», подготовленном Константином Яблонским и Римантасом Ясасом, опубликовано несколько записей о колдовстве из актовых книг города Олиты

При составлении описи № 1 фонда № 232 „Олитская магдебургия“ нефондовых дел в ней не обнаружено. Особенности дат документов, физического состояния и состава дела указаны в таблице первой описи, в колонке „примечания“. В актовых книгах все

документы написаны на польском языке, только один документ написан на латынском языке. В описи № 1 также составлены новые заголовки дел на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Всего в описи № 1 фонда № 232 „Олитская магдебургия“ имеется 9 единиц хранения, хронологические рамки которых 1700-1805 гг.

Старший специалист

Отдела распространения информации

Виолета Пансевич